

XO‘ROZBOZLIK BILAN BOG‘LIQ LEKSIKANING SOTSIOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Sayidov Shukrullo Xaliljonovich

Farg‘ona davlat texnika universitet, assistent

shukrulloSayidov1991@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20641977>

Annotatsiya: Mazkur maqolada xo‘rozbozlik bilan bog‘liq leksik birliklarning sotsiolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, xo‘roz urishtirish submadaniyatida qo‘llanadigan terminlar, jargon birliklar, baholovchi leksika hamda diniy va ijtimoiy diskursda uchraydigan til vositalarining semantik-pragmatik xususiyatlari o‘rganiladi. Tadqiqot davomida xo‘rozbozlikka oid nominativ birliklarning shakllanishi, ularning ijtimoiy guruh identifikatsiyasidagi o‘rni hamda jamiyat tomonidan baholanish mexanizmlari yoritiladi. Natijalar xo‘rozbozlik leksikasi tor ijtimoiy guruh nutqining muhim tarkibiy qismi ekanligini va uning ijtimoiy munosabatlar hamda diniy qarashlar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: sotsiolingvistika, xo‘rozbozlik, jargon, argo, terminologiya, baholovchi leksika, submadaniyat, diniy diskurs, ijtimoiy guruh tili, lingvistik tahlil.

Kirish

Til jamiyat hayotining barcha jabhalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, muayyan ijtimoiy guruhlarining faoliyati ularning nutqida ham aks etadi. Sotsiolingvistika til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganuvchi fan sifatida turli ijtimoiy guruhlarining til xususiyatlarini tadqiq etadi. Tor ijtimoiy guruhlar tomonidan qo‘llanadigan maxsus leksik qatlamlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar va stereotiplarning til orqali ifodalanishini ko‘rsatadi [1, 28].

Xo‘rozbozlik bilan shug‘ullanuvchi shaxslar ham o‘ziga xos nutqiy muhitni shakllantirgan bo‘lib, unda maxsus terminlar, jargonlar va baholovchi birliklar faol qo‘llanadi. Ushbu leksik qatlam nafaqat xo‘roz urishtirish jarayonini ifodalashga, balki guruh a‘zolarining o‘zaro identifikatsiyasiga ham xizmat qiladi [2, 63].

Har qanday tor ijtimoiy guruh o‘zining kommunikativ ehtiyojlaridan kelib chiqib maxsus leksik birliklarni yaratadi. Xo‘rozbozlik muhitida ham xo‘rozlarning jismoniy xususiyatlari, jang usullari, musobaqa jarayonlari va ishtirokchilar maqomini ifodalovchi ko‘plab birliklar mavjud. Mazkur terminlar uch asosiy manba asosida shakllanadi: *umumxalq tilidagi so‘zlarning terminlashuvi; metaforik va metonimik ko‘chishlar; boshqa tillardan o‘zlashgan birliklar*. Masalan, *jangchi, g‘olib, mag‘lub, shpor, ring* kabi birliklar umumiy leksikadan tor soha terminologiyasiga o‘tgan. Ayrim hollarda esa hayvon anatomiyasi bilan bog‘liq birliklar maxsus termin sifatida qo‘llanadi.

Sotsiolingvistik tadqiqotlarda jargon muayyan ijtimoiy guruh vakillari tomonidan qo‘llanadigan norasmiy leksik qatlam sifatida izohlanadi [4, 56]. Xo‘rozbozlar nutqida ham guruh ichida tushunarli bo‘lgan jargon birliklar uchraydi.

Tadqiqotlarda xo‘roz urishtirish ishtirokchilarini ifodalovchi *tokang tangga, bhutto* va *petaro* kabi birliklar qayd etilgan. Mazkur birliklar oddiy nominatsiyadan tashqari ijtimoiy maqom va faoliyat turini ham ifodalaydi [5, 98]. Bunday birliklarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: *guruh a‘zolarini identifikatsiya qilish; kommunikatsiyani ixchamlashtirish; guruh birdamligini mustahkamlash; tashqi auditoriyadan ma’lumotni qisman yashirish*.

Tilshunoslikda baholovchi leksika muayyan hodisa yoki shaxsga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatni ifodalovchi birliklar sifatida qaraladi [6, 75]. Diniy manbalarda xo‘roz urishtirish va

qimor bilan bog'liq faoliyat salbiy baholanadi. Qur'oni karimda qimor "shaytonning ishi", "ifloslik" sifatida tavsiflangan. Shu sababli diniy diskursda *qimorboz*, *harom*, *gunoh*, *jirkanch ish*, *deviatsiya* kabi birliklar faol qo'llanadi. Ushbu birliklar denotativ ma'nodan tashqari kuchli konnotativ ma'noga ham ega [7, 43]. Masalan, *qimorboz* leksemasi faqat faoliyat turini emas, balki jamiyat tomonidan salbiy baholanuvchi shaxs obrazini ham ifodalaydi. Shu bois ilmiy matnlarda mazkur birlik termin sifatida qo'llanayotganligi alohida ta'kidlanishi lozim.

Til ijtimoiy identifikatsiyaning muhim vositasi hisoblanadi. Muayyan guruhga mansublik ko'pincha nutqdagi maxsus birliklar orqali namoyon bo'ladi [8, 119]. Xo'rozbozlar orasida qo'llanadigan maxsus terminologiya quyidagi vazifalarni bajaradi: *guruh chegaralarini belgilaydi, tajribali va yangi a'zolari farqlaydi, ijtimoiy maqomni ko'rsatadi, an'analarni avloddan avlodga uzatadi*. Natijada leksik birliklar nafaqat axborot uzatish vositasi, balki ijtimoiy identifikator sifatida ham faoliyat ko'rsatadi.

Pragmatika nuqtai nazaridan til birliklari kommunikativ maqsadga xizmat qiladi. Xo'rozbozlar nutqida qo'llanadigan ayrim birliklar tinglovchiga ta'sir ko'rsatish, raqibni ruhiy bosim ostida qoldirish yoki o'z mavqeini namoyish qilish vazifasini bajaradi. Masalan, maqtov, tahdid yoki istehzo ma'nolarini ifodalovchi birliklar musobaqa oldidan va musobaqa jarayonida faol qo'llanadi. Bu esa mazkur leksikaning pragmatik yuklamasi yuqori ekanligini ko'rsatadi [9, 134]. Shuningdek, xo'roz urishtirish bilan bog'liq diskursda emotsional-ekspressiv birliklar salmoqli o'rin egallaydi. Bu esa guruh nutqining yuqori darajada ekspressiv xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Xo'rozbozlik bilan bog'liq leksik birliklar quyidagi sotsiolingvistik belgilar bilan tavsiflanadi:

tor ijtimoiy guruhga xoslik;

yuqori darajadagi ekspressivlik;

baholovchi semantikaning ustunligi;

jargon va argo elementlarining mavjudligi;

diniy va huquqiy diskurs bilan o'zaro aloqadorlik;

madaniy an'analar bilan bog'liqlik.

Mazkur xususiyatlar xo'rozbozlik leksikasini alohida sotsiolingvistik tadqiqot obyekti sifatida ko'rishga imkon beradi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xo'rozbozlik bilan bog'liq leksik birliklar tor ijtimoiy guruh nutqining muhim qatlamini tashkil etadi. Ushbu birliklar terminologik, jargon va baholovchi xususiyatlarni birlashtirgan holda guruh a'zolari o'rtasidagi kommunikatsiyani ta'minlaydi. Diniy va ijtimoiy diskurslarda mazkur leksika ko'pincha salbiy konnotatsiya bilan qo'llanadi. Natijada xo'rozbozlik leksikasi til, madaniyat va jamiyat munosabatlarini o'rganishda muhim sotsiolingvistik material sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. – Москва: Прогресс, 1999.
2. Блау П. Обмен и власть в социальной жизни. – Москва: Аспект Пресс, 2001.
3. Рамайулис. Психология религии. – Джакарта: Kalam Mulia, 2016. – 240 с.
4. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. – Москва: Наука, 1977.
5. Rahman A. Religious Behavior of Cockfighting Actors in Indonesian Society // Journal of Social and Religious Studies. – 2022. – P. 92–103.
6. Маслова В.А. Лингвокультуроология. – Москва: Академия, 2004.

7. Qur'oni karim. Moida surasi, 90–91-oyatlar.
8. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социоллингвистика. – Москва: РГГУ, 2001.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград, 2002.